

12. Frazeologichnyi slovnyk ukrainskoi movy (2008), uklad. : V.M. Bilonozhenko ta in., Book 2, Nauk. dumka, Kyiv, Ukraine.
13. Shanskyi, N.M. (1957) Leksika i frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdatelstvo Ministerstva prosvescheniya RSFSR, Moscow, Russia.

УДК 811.161.2'373:81'367.7

ТИПИ ЛЕКСИЧНИХ ЗАВДАНЬ З МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ: ДОСВІД ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

Катиш Т.В.

*Запорізький національний технічний університет,
вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна*

tatyana-0408@mail.ru

У статті аналізуються типи завдань із фахової лексики з урахуванням досвіду вітчизняної та зарубіжної лінгводидактики. Запропоновані різноманітні блоки завдань, які можуть бути використані для збагачення словникового запасу студентів, навчання студентів правильних прийомів професійного спілкування, вироблення відповідних навичок і вмінь.

Ключові слова: типи завдань, лінгводидактична наука, мова спеціальності, професійне спілкування, термін.

ТИПЫ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ ПО ЯЗЫКУ СПЕЦИАЛЬНОСТИ: ОПЫТ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОЙ НАУКИ И ПРАКТИКИ

Катыш Т.В.

*Запорожский национальный технический университет,
ул. Жуковского, 64, г. Запорожье, Украина*

В статье анализируются типы заданий по специальной лексике с учётом опыта отечественной и зарубежной лингводидактики. Предложены разнообразные блоки заданий, которые могут быть использованы для обогащения словарного запаса студентов, обучения студентов правильным приёмам профессионального общения, формирования соответствующих навыков и умений.

Ключевые слова: типы заданий, лингводидактическая наука, язык специальности, профессиональное общение, термин.

THE TYPES OF LEXICAL TASKS IN THE LANGUAGE OF SPECIALITY: THE KNOWLEDGE OF NATIVE AND FOREIGN LINGUISTIC AND DIDACTIC SCIENCE AND PRACTICE

Katysh T.V.

Zaporizhzhya national technical university, Zhukovsky str., 64, Zaporizhzhya, Ukraine

The actuality of Ukrainian language of speciality as very important object of students' teaching is grounded in the institutions of higher education in Ukraine; the types of lexical tasks for effective mastering in the work with special texts is described.

The article deals with the expediency of working with lexical tasks in the process of acquiring professional vocabulary on the example of the radioengineering terminological system. The author proposes the variants of tasks which can be used during training and which can be help students learn the language of speciality and will contribute to forming systematic knowledge of special vocabulary and simplify the process of professional communication.

The author concludes that the expediency of studying professional vocabulary in the linguistic aspect is due to the need to develop high-level scientific and students' professional speech skills at technical institutes. The possibilities of using lexical tasks in learning the professional vocabulary are broad enough in-depth to understanding of terminology as an ordered system.

Systematic and clear orientation to adequate training in enriching of the student's vocabulary, appropriate usage terms is peculiarity of lexical problems with language specialty. The system of lexical tasks can be allocated with blocks methodically: 1) phonetic-stressaccentuation; 2) lexico-grammatic and word building; 3) logical and conceptual; 4) communicative.

The students' working with tasks of the first block promotes the development of listening skills; improving pronunciation skills; mastering intonation types of structures. The task of the second block provides the disclosure of term categorical characteristics in their fixing field, and their lexico-semantic specificity. The task aimed at analyzing of the terms morpheme and word building structure helps students to identify foreign-language international proper Ukrainian elements.

Block of tasks aimed at acquiring logical and conceptual meaning of the terms has imitative character largely because the task is to support and accelerate the definition realization.

Block of communicative tasks develops skills of professional broadcasting in chosen specialty. The communication task based learning texts in profession learn the students to active use of conjoint text and speech material.

Thus, various types of lexical tasks provide in terms of their systemic use students' proper vocabulary enrichment, it is the basis for their correct professional communication in oral and in writing forms.

Key words: types of tasks, linguistic and didactic science, language of speciality, professional communicaton, term.

Різні аспекти формування професійного функціонального мовлення і з огляду на це засвоєння термінів і термінологічних сполук привертають увагу сучасних українських (Л. Барановська [1], І. Дроздова [6], В. Михайлюк [7], Г. Онуфрієнко [8], Т. Рукас [10], В. Юкало [11]) та зарубіжних (В. Беспалько [2], А. Вербицький [3], Є. Гарбер [4], О. Гойхман [5]) дослідників. Проте недостатня розробленість проблеми з професійного мовлення студентів у ВНЗ із превалюванням природничих дисциплін потребують окремого дослідження, що й спонукало звернутися до цього питання.

Актуальність проблеми полягає в тому, що в сучасних умовах суттєвим моментом у формуванні навичок українського професійного мовлення російськомовних студентів є опанування лексики й стилю науково-навчальної літератури та літератури за фахом.

Мета дослідження – проаналізувати типи завдань із фахової лексики з урахуванням досвіду вітчизняної та зарубіжної лінгводидактичної науки і практики.

Для вільного володіння усною й писемною формами професійного спілкування студенти повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології, бо мовленнєва специфіка цього стилю спілкування визначається насамперед великою кількістю термінів, що активно обслуговують сферу професійно-виробничої діяльності.

Оскільки мова професійного спілкування є соціально зумовленим варіантом сучасної літературної мови, то професіонал має досконало опанувати поняттєво-категоріальний апарат певної сфери діяльності і відповідну систему термінів. Для мови професійного спілкування залежно від фаху характерне вживання термінів, яким притаманна однозначність. Іноді загальноживані слова стають термінами з огляду на особливий характер їхнього використання в науковому контексті.

Навчання студентів майбутньої спеціальності українською мовою в умовах російськомовного середовища (у багатьох ВНЗ Східної та Південної України загальнонаукові і спеціальні дисципліни викладають російською мовою) вимагає від студентів активного опанування наукового стилю мовлення сучасної української мови.

Мета теоретико-практичного курсу «Українська мова професійного спілкування» для студентів ВНЗ – навчити студентів вправно й ефективно користуватися українською мовою в повсякденній практичній професійній діяльності. З огляду на це необхідно навчати студентів української мови за їхнім фахом, забезпечуючи засвоєння термінологічної лексики, якою їм доведеться оперувати, виробити в студентів мовленнєві вміння й навички в межах наукового стилю.

Уведення термінів за спеціальністю починається на першому курсі, особливо в дисциплінах, що потребують уміння користуватися науковим мовленням українською мовою (хімія, фізика, юриспруденція, нарисна геометрія, електротехніка, машинобудування, деталі машин тощо), особливо якщо викладають ці дисципліни російською мовою на Сході і Півдні України. Окремі терміни вводяться під час вивчення програмного граматичного матеріалу, вони включаються в речення і, що найбільш важливо, входять у тексти для читання, які добираються викладачем для занять. Ці тексти містять такий мовний матеріал, що дає студенту можливість логічно і вільно, граматично правильно спілкуватися українською мовою в межах певного наукового питання.

Звичайно, для кожної спеціальності можна виокремити низку ситуацій, характерних для конкретної науки. Наприклад, визначення-опис предмета (описання елемента, речовини, приладу, устаткування, обладнання, машини, ґрунту тощо); опис процесу, явища (хімічного, фізичного, електротехнічного, будівельного тощо); опис досліду, експерименту тощо [6, с. 259].

Лексичний матеріал у роботі з текстами повинен добиратися таким чином, щоб для навчального відпрацювання залучати ті слова, що частіше за все трапляються в певній ситуації або низці ситуацій. При цьому, окрім відпрацювання спеціальних термінів, характерних для певної науки і конкретної теми-ситуації, найчастіше практична робота має зосереджуватися на дієсловах, віддієслівних іменниках і дієслівних сполученнях.

Працюючи над розробленням системи презентації термінів, пам'ятаємо, що розумові дії формуються поступово, а продуктивність і стійкість запам'ятовування визначається видом діяльності, який виконується з матеріалом. Лінгводидактичне поняття «презентація термінів» уведено Г. Онуфрієнко [9]. У цьому дослідженні керуємося загальними підходами, розробленими цим автором у концептуальній цілісності навчання фахової термінології для створення системи роботи з науковими термінами нефілологічних спеціальностей.

Навчання мові спеціальності передбачає оптимальну організацію процесу презентації, розпізнавання та засвоєння термінологічної лексики, актуалізацію комунікативно важливої в її межах міжнародної термінології та міжнародних терміноелементів, що в комплексі сприяє формуванню в студентів прогностичних навичок і вмінь, необхідних для самостійного опрацювання навчальних текстів професійного спрямування [9, с. 172]. Важливим практичним інструментом презентації термінів є цілеспрямована система завдань. Особливістю цих завдань є їх чітка орієнтація на збагачення словникового запасу студента, доречне його використання. Завдання методично доцільно згрупувати в блоки: 1) фонетико-акцентуаційний; 2) лексико-граматичний та словотворчий; 3) блок сполучуваності, логіко-поняттєвий та комунікативний [6, с. 259].

Робота студентів із завданнями *першого блоку* сприяє розвиткові навичок аудіювання; вдосконаленню вимовних навичок; засвоєнню типів інтонаційних конструкцій. Тут доречні завдання на дотримання орфоепічних, акцентуаційних, орфографічних норм української мови тощо.

Наприклад:

1. Поставте правильний наголос у поданих словах (*випадок, довідник, експерт, запитання, показник*).
2. Прочитайте текст, дотримуючись чинних орфоепічних норм української мови, визначте ключові слова.
3. Передайте основний зміст тексту 2–3 простими реченнями, сформулюйте запитання до тексту.

4. Перекладіть текст українською мовою, прочитайте перекладений текст.

Завдання *другого блоку* передбачають розкриття категоріальної характеристики терміноодиниць у сфері їхньої фіксації, а також їхньої лексико-семантичної специфіки, що сприяє розвитку сталих навичок професійного мовлення в майбутньому, активному опануванню термінологічної системи за обраним фахом. Доцільно застосовувати, наприклад, завдання на дотримання лексичних, морфологічних, синтаксичних норм української мови: *здійснення характеристики граматичних ознак термінів; відмінювання термінів; добирання синонімів, антонімів до наукових слів* тощо. Наприклад:

1. Доберіть українські відповідники до слів, утворених від запозичених іменників: *детермінований, динамічний, дискретний, статичний, автоматичний*.
2. Поясніть поняттєвий зміст термінів: *генерація, модуляція, мультиплексування, передавач, сигнал*.
3. Доберіть антоніми до слів: *випадковий, вхід, корисний, передавання, статика*.
4. Утворіть від іменників II відміни чоловічого роду на нульове закінчення форму родового відмінка однини та обґрунтуйте вибір закінчень: *алгоритм, апарат, діапазон, захист, кабель, пристрій, сигнал, спектр, телефон*.
5. Випишіть терміни, рід яких при перекладі українською мовою змінюється.
6. Скоригуйте та відредагуйте наведені словосполучення: *в залежності від середовища, два показника, зовнішні поміхи, любий сигнал, області застосування, передача даних, приймаємий сигнал*.

Завдання, скеровані на аналіз *морфемної та словотвірної структур термінів* допомагають студентам виявити іншомовні міжнародні елементи та власне українські. Наприклад:

1. Визначте спосіб творення термінів: *багатошаровий, базова поверхня, виготовлення, друкована плата, металізація, перехідний, РЕМ, радіус-вектор, ефект Доплера*.
2. Доберіть 10 термінів, до складу яких входять міжнародні препозитивні словотвірні елементи: *акусто-, електро-, мікро-, опто-, термо-, фото-*.
3. Відновіть повні назви наведених абревіатур: *БТ, ІМС, ПТ, РЕА, ДП, ВЧ, РЛС*.

Блок завдань, спрямованих на засвоєння *логіко-поняттєвого значення* термінів, має переважно імітаційний характер, оскільки його завданням є забезпечення й прискорення запам'ятовування дефініцій. Наприклад:

1. Укладіть до поданого тексту російсько-український словничок термінів з телекомунікації.
2. Прочитайте дефініції понять, визначте за ними терміни: *пристрої, які забезпечують найвищий рівень закриття мовних сигналів за рахунок передавання інформації; пристрої, які реалізують детерміновані статичні аналого-цифрові засекречені перетворення*.
3. Випишіть зі словника терміни, що позначають властивість, ознаку, процес, явище.
4. Доповніть визначення поданих понять.

Блок *комунікативних завдань* розвиває вміння та навички професійного мовлення за обраним фахом. Серед завдань такого типу до прочитаного тексту можуть бути, наприклад, такі:

1. Визначте тему / проблему тексту.
2. Запишіть 5–7 ключових слів та словосполучень.
3. Запропонуйте найточніший варіант заголовку до тексту.

4. Поясніть, як досягається цілісність і зв'язність тексту та які засоби української мови для цього задіяно.

5. Підготуйте монологічне висловлювання, наприклад: «Захист телефонних ліній», «Найбільш перспективні види мереж в сучасному радіозв'язку», «Принципи радіолокації», «Напівпровідникові інтегральні мікросхеми».

6. Підготуйтеся до дискусії за темою «Сфери застосування радіолокаторів».

Комунікативні завдання на основі навчальних текстів за фахом привчають студента до активного використання опанованого текстового та мовного матеріалу в аналогічних ситуаціях, тобто розвиває професійне мовлення. Тому серед післятекстових завдань доцільно подати, наприклад, такі.

1. Складіть опорний конспект тексту.

2. Сформулюйте основні тези прочитаного тексту.

3. Складіть довідкову анотацію на прочитаний текст.

4. Складіть питальний, тезовий та називний плани.

5. Спрогнозуйте за заголовком, про що йдеться в тексті.

6. Визначте, до якого функціонального стилю належить поданий текст, проаналізуйте його стильові ознаки.

Спостереження над лексикою науково-популярного тексту тісно пов'язане з вивченням граматики, особливо синтаксису простого речення, тобто граматичних явищ, характерних для професійного мовлення. Найбільш ефективними будуть такі завдання. Наприклад:

1. Умотивуйте та розставте розділові знаки в наведеному реченні:

Друкова...і плати характеризуються такими параметрами мас...ою габар...тними розмірами конф...гурацією твердістю припустимою д...формацією точністю виготовле...я контур... ДП кількістю і ро...ташува...ям монтажних і перехідних отв...рів ро...ташува...ям і д...аметром базових отв...рів точністю виготовле...я базових поверх...ь тощо.

2. Передайте основний зміст тексту одним складним реченням.

3. Знайдіть однорідні члени речення в поданому тексті та поясніть чинним правописом розділові знаки.

4. Знайдіть речення із вставними словами, поясніть розділові знаки.

Аналіз письмових робіт студентів з лексики їх фаху виявив, що у випадках правильного використання окремих конструкцій, властивих науковому і професійному мовленню, студенти вільно вмiли користуватися найпростішими фразеологічними сполученнями типу: *у результаті дослідю... згідно з умовами задачі... складаємо зведену відомість... визначаємо значення коефіцієнта... тощо.* Необхідно на кожному занятті проводити роботу з активізації словника студентів з метою використання цієї лексики в мовленні без надто особливих зусиль, слова і словосполучення мають повторюватись у різних формах і контекстах не менше 5–6 разів [6, с. 261].

Для науково обґрунтованого навчання спеціальної термінології і фразеології для окремих спеціальностей необхідно добирати достатній мінімум термінів, що найчастіше представлені у фахових текстах. Під час роботи над термінами і їхніми сполуками значну увагу необхідно приділяти семантизації термінів, тобто розкриттю лексичних значень слів і словосполучень у науково-популярних і науково-навчальних текстах. При цьому можуть бути й корисні різноманітні прийоми розкриття лексичних значень слів. Прийоми

пояснення термінів повинні відрізнятися від прийомів пояснення слів, що не мають термінологічного значення.

1. Зрідка допускається пояснення термінів засобами російської мови, тобто за допомогою перекладу або описового прийому. Таке пояснення можливе лише в таких випадках, коли швидше і легше пояснити назви деяких приладів, процесів, явищ без втрати окремих сем у лексичних значеннях. Наприклад, *канал зв'язку* – засіб одностороннього передавання даних; *гібридні мікросхеми* – поєднання плівкових елементів і дискретних напівпровідникових. При застосуванні описового прийому необхідно враховувати семантичний обсяг слова, що тлумачиться, тип синтаксичного зв'язку у словосполученні, склад елементів сполуки, граматичну своєрідність слова або словосполучення. При поясненні слова доцільно враховувати також контекст.

2. Цілу низку термінів і термінологічних сполук доцільно пояснювати, використовуючи відповідні символічні позначення. Позначення застосовуються при поясненні хімічних, фізичних, математичних виразів, наприклад: *A* – *прискорення*; *сірчана кислота* – H_2O_3 , на відміну від сірчаної – H_2O_4 .

3. Значення слів нерідко розкривається за допомогою наочності. Велика кількість термінів із предметним значенням легко доводиться до свідомості студентів указівкою на відповідні предмети, вже на перших заняттях засвоюється термінологія, що позначає найменування предметів обладнання навчальних лабораторій, кабінетів або майстерень [6, с. 262].

І, нарешті, вагоме місце в семантизації термінів посідає переклад. Тексти, насичені складними для пояснення термінами, необхідно подавати як самостійні завдання (для позааудиторного читання), щоб на заняттях не витратити час на пошуки слів у словнику. Але й використання (за необхідності) словників для читання наукового і фахового текстів на заняттях також дає позитивні результати. Поєднання прийомів у вивченні термінології і фразеології наукового мовлення має допомогти студентам, особливо російськомовним, у їх опануванні спеціальності українською мовою.

Отже, навчання студентів-нефілологів професійного спілкування українською мовою розглядаємо як процес систематичного активного формування в них знань, навичок і вмінь, необхідних для успішної реалізації такого спілкування. Різноманітні типи завдань із фахової лексики покликані збагатити словниковий запас студентів, навчити студентів правильним приемам професійного спілкування, виробити в них відповідні навички й уміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська Л.В. Навчання студентів професійного спілкування / Л.В. Барановська. – Біла Церква : Білоцерківський державний аграрний університет, 2002. – 256 с.
2. Беспалько В.П. Системно-методическое обеспечение учебного процесса подготовки специалистов / В.П. Беспалько. – М. : Высшая школа, 1996. – 144 с.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: методическое пособие / А.А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.
4. Гарбер Е.И. Методика профессиографии / Е.И. Гарбер. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1992. – 196 с.
5. Гойхман О.Я. Научно-практические проблемы обучения речевой коммуникации студентов-нефилологов сервисных специальностей / О.Я. Гойхман. – М. : Вся полиграфия, 2000. – 232 с.
6. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія / І.П. Дроздова; Харківська національна академія міського господарства. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 320 с.

7. Михайлюк В.О. Українська мова професійного спілкування / В.О. Михайлюк // Дивослово. – 2004. – № 1. – С. 46–48.
8. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами / Г.С. Онуфрієнко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
9. Онуфрієнко Г.С. Українська термінологія в лінгводидактичному вимірі / Г.С. Онуфрієнко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2010. – Вип. 5. – С. 167–174.
10. Рукас Т. Про зміст курсу «Ділова українська мова» / Т. Рукас. – Дивослово. – 2004. – № 4. – С. 54–56.
11. Юкало В. Структура спеціальної мови і професійного спілкування / В. Юкало // Дивослово. – 2005. – № 12. – С. 43–48.

REFERENCES

1. Baranovska, L.V. (2002) Navchannia studentiv profesiinoho spilkuвання, Bila Tserkva, Bilotserkivskiy derzhavnyi ahrarnyi universytet, Ukraine.
2. Bepalko, V.P. (1996) Systemno-metodicheskoe obespechenie uchebnogo protsessa podgotovki spetsialistov, Vysshaya shkola, Moscow, Russia.
3. Verbitskii, A.A. (1991) Aktivnoe obuchenie v vysshei shkole : kontekstnyi podkhod : metodicheskoe posobie, Vysshaya shkola, Moscow, Russia.
4. Garber, E.I. (1992) Metodika profesiografii, Saratov, Izdatelstvo Saratovskogo universiteta, Russia.
5. Goikhman, O.Ya. (2000) Nauchno-prakticheskie problemy obucheniia rechevoi kommunikatsii studentov-nefilologov servisnykh spetsialnostey, Vsiya poligrafii, Moscow, Russia.
6. Drozdova, I.P. (2010) Naukovi osnovy formuvannya ukraïnskoho profesiinoho movlennia studentiv nefilologichnykh fakul'tetiv VNZ : monografiia, Kharkivska natsionalna akademiia miskoho hospodarstva, KHNAMG, Kharkiv, Ukraine.
7. Mykhailiuk, V.O. (2004) Ukrainska mova profesiinoho spilkuвання, Dyvoslovo, no. 1, pp. 46–48.
8. Onufrienko, H.S. (2009) Naukovyi styl ukrainskoi movy : navchalnyi posibnyk z alhorytmichnymy prypysamy, 2-ge vyd. pererob. ta dop., Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
9. Onufrienko, H.S. (2010) Ukrainska terminolohiia v lnhvodydaktychnomu vymiri, Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi, Iss. 5, pp. 167–174.
10. Rukas, T. (2004) Pro zmist kursu “ Dilova ukrainska mova”, 2004, no. 4, pp. 54–56.
11. Yukalo, V. (2005) Struktura spetsialnoi movy i profesiinoho spilkuвання, Dyvoslovo, no. 12, pp. 43–48.

УДК 811.161.2 : 81'42 : 81'367 : 33

РЕЛЕВАНТНІСТЬ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ

Ковальська Н.А., аспірант

*Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
мені К.Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна*

talachka@mail.ru

У поданій статті досліджено категорію експресивності як одну з головних текстово-дискурсивних категорій. Обґрунтовано релевантність експресивності в текстах наукового мовлення. Проілюстровано наявність конструкцій експресивного синтаксису в українському економічному дискурсі.

Ключові слова: експресивність, експресивний синтаксис, дискурс, економічний дискурс, науковий текст, наукове мовлення, синтаксичні засоби.